

Kvinesdal med sine store Strabadser og Reiser i slet Veir, Afskeden fra alt tilvant o. s. v. havde dog virket saa stærkt paa ham, at han, da han paa Flytningen var naaet til Flekkefjord, faldt i en heftig Lungebetændelse og i længere Tid svævede mellem Liv og Død. Han kom sig imidlertid atter og tiltraadte sit nye Kald, hvor han virkede i 18 Aar og afgik ved Døden 17. Februar 1875¹⁾. Hans ældste Datter Elise var allerede død her i Juni Maaned 1860 og var bleven begravet paa den gamle Kirkegaard ved Ruinerne af den ved Lynild afbrændte Kirke paa Nesset mellem Glommen og Vormen. I Onkel B.s Tid opførtes den nye Kirke længere borte fra Elven og i Nærheden af Prestegaarden. Paa den nye Kirkegaard ved denne Kirke blev han nu selv begravet, og kort efter flyttedes ogsaa Elises Kiste derhen. Siden Marts 1891 hviler ogsaa hans Hustru her ved hans Side.

Nogle Oplysninger om Bagge Vandal.

Af Arkivar, Dr. phil. O. Nielsen.

Om Navigationslæreren Bagge Vandal findes en Del Oplysninger i H. D. Linds Skrift: „Kong Kristian den Fjerde og hans Mænd paa Bremerholm“. Nogle yderligere Meddelelser²⁾ om denne virksomme og dygtige Mand, der i sit Hjem i Mavstrup Præstegaard, hvor hans lærde Fader havde et særligt Observatorium med mange Instrumenter, har faaet Interesse for de matematiske Videnskaber, men ellers har faret til Søs, kunne udfylde, hvad Pastor Lind har meddelt.

25 Aar gammel blev han udnævnt til at undervise Ungdommen paa Bremerholm i Navigation. Hvor ivrigt han har taget sig af sin Virksomhed, fremgaar af følgende Ansøgning af 23. Marts 1650 til Oversekretæren:

¹⁾ Jeg kan nu ogsaa henvise til din Broders, Professor Daaes, netop udkomne „En Krønike om Kvinesdal.“

²⁾ Indkomne Breve til Danske Kancelli, sælandske Indlæg og sæl. Registre.

Min ganske ydmygelig Begæring, at Hans Velb. Hr. Sekretæren vilde forhjælpe hos Hans Kgl. Majestæt, at det (der) over Holmens Port maatte højere opbygges og gøres plat ovenpaa, der jeg med mine Discipler (Hans Majestæts Folk) kunde opgaa og undervise dem udaf Sol, Maane og Stjernernes Løb og Kendelse samt deres Op- og Nedergang og Afspjæling paa Kompasset, hvilket skal være dem en meget stor Hjælp til Konstens Forfyldelse, hvor ovenpaa jeg og kunde have mine store Instrumenter at observere med og se, hvor det stemmer overens med den Observation, som der gøres paa Navigationens Skole udi Holland. Dersom Hans Majestæt vilde bevilge mig den gamle Taarn, som tilforn har været en Vandkunst, som staar ude ved Havnen, som nu intet tjener¹⁾ men maa opbygges af ny, om det ellers skal være godt, da skal jeg selv lade det opbygge over Porten efter dets Behørighed, saa at det skal være en stor Gavn til at faa dem vel undervist, saa de siden skal kunne betjene Riget til fulde, og dermed skulde Skolen have sin Fuldkommenhed ligesom udi Holland. Formodendes, at Hr. Sekretæren vilde være mig herudi beforderlig, jeg findes altid ganske ydmygelig til hans Tjeneste.

10. April 1651 bad han Oversekretæren om at udvirke hos Hans Majestæt, „at jeg med den Dünkircker Galiot maa sejle langs Sjøkanten paa Norge og Jylland, nemlig imellem Skagen, Bommelfjord²⁾ og Listerdyb eller Elven og inden Skagen om (∴: tydsk um, for) Kysterne eller Havnerne at aflægge udi Strækning, Distans og paa deres Polushøjder og det siden udi Kortet at forfatte, hvormed og mine Discipler kan fare om (∴: um) at faa Experiens, hvilket siden kan være Rigerne tjenligt.“

Om han opnaaede sit Ønske dette Aar, vides ikke, men 11. Marts 1655 fik han et Søpas med Befaling til Lensmænd, Skibskaptejner, Udliggere, Fogder og andre om at være ham beforderlig, eftersom han „naadigst er anbefalet med sin Galiot paa 2 eller 3 efterfølgende Sommeres Tid udi Øster- og Vester-søen samt i Belt (Kattegat) og andensteds over alt vort Rige Danmark og Norge Hav og Grunde at aflægge og siden en rigtig Søkart at befatte og forfærdige.“

Den første Navigationsskole holdtes i et Hus ved Holmens

¹⁾ Det var det Taarn ved Vandkunsten, igennem hvilket Vandet dreves over til Slottet.

²⁾ paa Norges Sydkyst.

Laage eller Indgangen til Holmen, men dette bevilgedes 1651 til Viceadmiral Jørgen Bjørnsen. At det gik ham til Hjerte, ses af følgende Ansøgning til Oversekretæren:

Ydmygeligst begærendes, Hr. Sekretæren vilde besværges sig at tale med Hr. Statholder af dette efterfølgendes:

1. At eftersom Jørgen Bjørnsen haver sagt mig at have Befaling at skal bo her udi Skolen om des bedre at have Indseende til Holmen og jeg derfor nu er henvist omme i Boderne i et mørkt Hus, hvor ingen Sol skinner før mod Aftenen, Hr. Sekretæren da vilde underrette Hans Velbaarenhed, at der formeldes i min Bestalling, at jeg skal informere Ungdommen ved Bremerholm, og at den ene Halvdel af Huset er til Navigationsskole bygget og den anden Halvpart til den Skole, hvor de informeres udi Børnelærdom, som sjunge i Holmens Kirke.

2. At Skolen meget treflig og vel er forsørget med skønne matematiske Instrumenter, nemlig med Globus og Sphærer, Ptolmaiske saa vel som Copernicanske Gradbuer og Søkarter saa vel som andre „Mesings“ med Bøger og andet, in Summa med alt, hvis som til Navigationens Konst at lære Behov gøres, og ikke desmindre jo findes hvis som Behov gøres til Astronomia ret at lære, saa at ingen Navigationsskole nogensteds skal findes at være bedre forsørget, saa at Adel og ellers fornemme fremmede Personer maa komme paa Skolen at se, hvad der læres, eller sig der at lade informere udi bemeldte Del af Mathesi.

3. At en liden mørk og fugtig Hus ej kan tjene til sligt Dont, thi Instrumenterne letteligen slaas, forraadnes og fordærves, og tilmed er det ej tjenligt at bo saa urolig der iblandt Folken, men er meget bedre for mig at være der, hvor Rum er og roligt, og som jeg formoder, da skulde det være ført for Øvrigheden, at jeg gjerne vilde flytte udi en liden Hus, hvilket om saa er, da skal det være forkert berettet, thi det strider imod Naturen.

4. Jeg burde vel at have bleven udsagt udi rette Tid, men det skal være mig langt fra at tænke, meget mindre at begære, hvis min gunstige Øvrighed kan være imod, hvorfor jeg haaber, om ej anderledes kunde være, at jeg da med bedre Hus vorder recommandere end bemeldte.

Forhaabendes Hr. Sekreterer vilde besværges sig og tale med Hr. Statholder af bemeldte og mig til det bedste at forhjælpe. Jeg findes altid Eders Velb. ydmygste Tjener.

Bagge Wandel.

Han fritoges dog for at faa Bolig inde i de snevre Skipperboder, men fik Nr. 18, der laa lyst og er nuv. Nr. 20 ved Holmens Kanal. Han skriver herom 14. Maj 1652 til Oversekretæren, at det var af største Vigtighed for ham nu at faa Sikkerhed for at kunne blive boende der, hvor han nu var indflyttet, thi naar han nu havde gjort stor Bekostning paa Huset, kunde let en anden faa Sind dertil og faa Kongens Bevilling derpaa, saa han igen maatte flytte, hvorved hans Instrumenter og Tøj blev forstødt og fordærvet og han selv fik liden Rolighed til at forrette sin Bestilling. Han fik ogsaa 2 Dage efter Bevilling til at blive boende her, saa længe Kongen behøvede hans Tjeneste.

Uagtet han 2. April 1653 havde faaet Bestalling som Lieutenant, saa vare hans ydre Kaar ikke blevne forbedrede og ifølge sin Bestalling som Navigationslærer maatte han selv holde sig med Instrumenter. Han indgav derfor 17. Dec. 1653 en Ansøgning til Kongen, hvori det hedder: „Eftersom forleden Aar gjordes Reparatie udi Flaaden og dertil Officerer fornøden gjordes, erlangede jeg Lieutenants Bestalling i Forhaabning mig udi Lønne maatte vorde forbedret, hvilket ikke skede, og Lønne blev forringet, og her tidt Mathematisk udi Sjødønten forefalder at forrette og jeg mig alt ganske ydnygeligen efter Øvrighedens Befaling dertil lader bruge og til sligt at forrette ofte foraarsages stor Besværing og Omkostning, saa vel med konstige Instrumenter at holde ved lige, mere end andre Lieutenanter og Officerer med besværes, og disse 200 kurant Daler er alt det, jeg aarligen har, dertil er meget ringe at leve af“, søgte han om Kaptejns Løn, hvorfor der ogsaa bevilgedes ham nogle Dage efter en Løn af 300 Daler.

Resultatet af hans Observationer og Studier blev forskellige Skrifter, blandt hvilke kan nævnes Beregninger af en Maanefør mørkelse 1653 og en Komet 1661.

1649 udgav han en hollandsk Almanak, men 26. Aug. 1651 søgte han om Bevilling til at udgive danske Almanakker: „Eftersom jeg nogen Tid lang har holdet mig udenlands paa stor Bekostning og lært den bedste Fundament udi Astronomi og Navigation, disse Lande og Riger til Tjeneste, da eftersom jeg

har taget mig fore at ville kalkulere og lade trykke et Slags Almanakker, som den søfarende Mand saavel som de paa Landet skulle have en meget større Gavn og Efterretning af mere end udi disse gemene her i disse Lande trykkede, hvilket jeg ingenlunde har tordet fare fort med, med mindre jeg det af Eders kgl. Majestæt maatte bevilges“.

Skønt Kongen 10. Sept. gav ham den Bevilling, „at ingen udi vore Riger maa trykke Søalmanakker end de, som af ham kalkulerede ere, saa og at ingen anden forskrevne Søalmanakker, som af ham forfærdigede ere, enten her eller andensteds maa trykkes, uden han det bevilger“, indkom han dog 25. Sept. s. Aar med en ny Ansøgning, at „eftersom Mag. Jørgen From, Matheseos Professor, er ved Døden afgangen, som havde Privilegium paa Almanakker, og den Person, som da med hans Samtykke den beregnede, det nu ej længer begærer og det nu ej er imod noget Privilegium ved Akademiet, videre end Rectore og Professoribus (!) skal have Indseende efter Kgl. Majestæts, højlovlig Ihukommelses Brev, at ingen Spaakalendere maa gøres“, søgte han om at maatte kalkulere og lade trykke „begge Slags“ Almanakker.

Han fik imidlertid en Medbejler i Thomas Rasmussen *Valgesten*, der, som det ses, havde udgivet Universitetets Almanak for 1651 og 1652. Denne indgav følgende Ansøgning til Kansleren:

Gud allermechtigste spare oc bevare Eders Magnificentz med sine kiere, ædle oc velborne børn oc ganske hus oc med all andelig oc timelig velsignelse baade til siel oc lif forlene.

Eftersom, Magnifice Cancellarie, dette privilegium at skrifue disse aarlige almanacker altid hafuer veret hos Akademiet oc Matheseos Professor det her til dags hafuer forvaltet oc efter K. M. højlovlig hukommelses mandat hører til Professionem Mathematicam och eftersom her nu ingen paa Akademiet er, som det sig paatager och tiden tilstunder, at de nu skulde skrifues oc færdig giøris, da eftersom jeg fattig person hafuer nogenlunde lagt mig efter det studium (och videre gierne vilde fare fort, om mig ellers nogen middel dertil kunde opvogne), at jeg dette foregifne kunde forrette, som dette forgangne och dette aar kand udvise, er jeg derfor ydmygeligen begerendis, at jeg dette maatte forrette, indtil der kom en Mathematicum professor, huilket imidlertid kunde vere mig in studiis continuandis en hielp, indtil Gud

vilde mig bedre beskere, oc jeg deraf kunde hafue videre aarsag at strebe efter det, som Gud til ære og dette mit federneland til nytte och gavn kunde vere. Dette ædle Studium af mange foractis och af faa eftertrachtis, menendis sig deraf ingen nytte at hafue, andre dertil bequemme ingenia maa det lade fare, fordi at di icke hafve middel dertil, derfor nødis mathesis til titt oc ofte at søge oc andmode høye, forstandige och fornemme herrer oc førster, at di hende vil hanthefue och befordre, huilket Eders Excellentz oc altid som en mild och forstandig herre hafuer ladet paakiende, huilket oc nu gifuer mig en stor dristighed til, at jeg med min dristige supplication Eders Magnificentz anmoder. Formodendis herpaa et naadig suar, huad som Eders Magn. best oc raadeligst siunis. Hermed vil jeg Eders Mag. med sine k. børn oc ganske hus inden Guds beskermelse befale. Datum Hafniæ den 14. Februari Anno 1652. E. Magn. ydmyge tienere

Thomas Erasmi Walgestenius¹⁾.

30. Juli 1657 fik imidlertid Bogtrykker Peder Morsing Privilegium paa at trykke og trykke lade de danske Almanakker og 19. Okt. 1663 fik dennes Eftermand Henrik Gøde Stadfæstelse herpaa og det uagtet Vandal 14. Marts 1655 havde faaet Bevilling til at lade sine Almanakker trykke, hos hvilken Bogtrykker i Kjøbenhavn han vilde. 1661 overdrog T. Valgesten Vandal sin Ret til at kalkulere, lade trykke og forhandle alle Slags Almanakker, Prognostica og Skrivkalendere og Vandal fremkaldte 1664 Forbud mod at forhandle andre end de med hans Navn forfærdigede og forlod Gødes Trykkeri, som han hidtil havde benyttet. Det lykkedes dog Gøde 1666 at bevæge Valgesten og Vandal til at overdrage ham Retten til Trykning af alle Almanakker. 13. Aug. 1668 fik Vandal alligevel Privilegium paa at trykke de Søalmanakker, som Admiralitetet havde bestilt til den forestaaende ostindiske Rejse, men 20. Dec. 1670 erhvervede Jørgen Gøde et nyt Forbud til Vandal mod at kalkulere, trykke

¹⁾ Han er vistnok den Thomas Erasmi Gotlandus, der deponerede fra Viborg Skole 1644, immatrikuleredes ved Univ. i Leiden 1657 og 1669, og 1675 blev Vicestatholder paa Gulland. Se de i Pers. Tdskr. II 201 citerede Kilder og C. J. Bergman, Danmarks sista affär på Gotland i kgl. Vitt., Hist. och Antiq. Akad. Handl. XXXI. Det er hans Tegninger, der ligge til Grund for Udstyrelsen af Bibliothekssalen paa det store kgl. Bibl. (C. Bruun, Det store kgl. Bibl. Stiftelse, S. 32).

eller forhandle Almanakker¹⁾. 2. April 1677 fik Vandal et nyt Privilegium paa Søalmanakkerne, medens Jørgen Gødes Enke fik det for de andre, som Thomas Valgesten beregnede²⁾.

Kuriøst nok fik den anden samtidige Kartograf Johannes Mejer 1673 ogsaa Privilegium paa at udgive Almanakker³⁾.

Fra Thomas Valgestens Haand haves if. „Bibliotheca Danica“ Almanakker 1651—82 og Skrivkalendere 1657 og 1679, og af Bagge Vandals 1653—54, 1663—66, 1668—69, 1673—74, 1676, 1682—84 og desuden Søalmanakker 1669—70, 1678—80, 1682 samt en Skrivkalender 1684. At Rækken ikke er fuldstændig fra de 2 Konkurrenters Haand, er sikkert en Tilfældighed.

Under Kjøbenhavns Belejring er selvfølgelig Navigationsskolen stanset og Huset Nr. 18 blev 1661 forundt Præsten ved Holmens Kirke Mag. Niels Spend, imod at godtgøre Vandal hans Bekostning derpaa. Da Præsten igen 1663 afstod det til Holmens Skole, fik han Godtgørelse for en Altan, hvilket vel er Vandals forrige Observatorium. Man har helt opgivet Skolen og Bagge Vandal har sikkert nogle Aar levet i trykkede Kaar; han var dog en Tid Stiftsskriver over Agdesiden i Norge. Han opgav dog ikke sit Formaal, men indgav 28. Dec. 1666 følgende Ansøgning:

E. K. Majestæt paa det allerunderdanigste at andrage: Eftersom E. K. M. naadigst har behaget at gøre Forandring med mig allernaadigst givne kgl. Almanaks Privilegier, idet Bogtrykkeren det naadigst er forundt og jeg derover er geraaden storligen til agters, formedelst den Forskel af egen og andres Middel, som derpaa samt og paa de Søkartter at forfærdige af mig er anlagt, og ses ingen Lejlighed til Opretning igen, da eftersom, næst Gud, mig intet er kærere paa Jordan end H. K. Majestæt og Fædernelandets underdanigste Tjeneste, har jeg paa det allerunderdanigste indlagt mit ringe, og som [jeg] underdanigst eragter, fast gavnlige Forslag for E. K. M. Admiralitetsraad, at de gode Herrer dette for E. K. M. allerunderdanigst vilde andrage, nemlig:

¹⁾ Stolpe, Dagspressen I 203—5, 212.

²⁾ Sammesteds II 207, 209.

³⁾ Hist. Tdskr. 6. R I 400.

At eftersom E. K. Majestæts Bremerholm og Skibsarsenal saa fuldkommen befindes ordineret med alle militariske Fornødenheder, som er berømmeligt, og fattes dertil en Navigationsskole, om E. K. M. allern. behagede den ibidem at lade oprette, skulde det være til mærkelig Gavn, ja daglig Øvelse og Befordring for ædle og uædle, Skibs-officeranter, Skippere og Styrmand, Baadsmænd og deres Børn etc., som siden kunde desbedre opvarte E. K. M.'s Tjeneste, eftersom paa en dygtig og vel funderet Styrmand er Skib, Gods, Liv og Velfærd angelegen. Da eftersom jeg min meste Livstid udi Astronomia, Navigation og mere mathematiske Konster ved mange kostbare Rejser yderste Flid og Perfektion har anlagt, erbyder jeg min ringe Person hertil paa det allerunderd. at gøre E. K. M. og Fædernelandet slig skyldig Tjeneste ved en Navigationsskole paa Bremerholm at oprette, som skal være E. K. M. behagelig og for andre høj berømmelig, og paa det denne Skole skal ikke være E. K. M. til nogen stor Bekostning, men de Søfarende, til hvis Gavn dette mest geraader, naar de lade informere dem eller deres Børn, kunde til min Underholdning, Bøger og Instrumenter at indkøbe og vedlige holde gives aarligen af hver Favns („Fadem“) Brændeved, som her til Staden indkommer, 2 Skilling danske og af hver Skude eller Skibsdrægtighed, som ikke fører Brændeved, Læsten 1 Skilling danske og ellers aarligen en ringe Genant af E. K. M.'s Provianthus, efter E. K. M.'s naadigste gode Behag, hvilket ikke kan være til nogen synderlig Hinder eller Skade, hvorved jeg og tillige obligerer mig de under Hænder havende Sø-korter, hvis Lige tilforn ikke har været i Tryk, at forskaffe for Dagen, som med stor Bekostning paa de mange Kobberplader til Kobberstikkeren og i andre Maader vil ske, og ellers efterhaanden føre adskilligt for Lyset til de søfarende Gemenes Bedste, som ikke tilforn er observeret.

31. Jan. 1667 udstædtes derpaa følgende Befaling til Hr. Henrik Bjelke:

„Vider, at vi naadigst have antaget og forordnet os elskelige Bagge Vandal til at holde Navigationsskole herudi vor Residensstad Kjøbenhavn for alle og enhver saavel af vore egne Styrmand, Sø- og Baadsfolk som andre, som udi Søarten vil undervises, hvorfor vi ham til aarlig Løn, beregnet fra sidst forleden Michaelis, have bevilget 400 Rdl. for vore egne Folk, som forskrevet staar, at lære alle Slags Sø-korter, Skibsinstrumenter, Søbøger, Søtider og alt andet, hvis gode styre- og sø-

farne Mænd bør at vide og forstaa, som ham aarligen skal betales af vores Søestats Middel“.

Vandal vedblev til sin Død 1683 at forestaa Navigations-skolen, der fra nu af blev fortsat. I sidst meddelte Ansøgning omtales de af ham udførte Søkort. De bleve imidlertid aldrig udgivne og ere vistnok aldeles ukendte. Den første danske Søkortdirektør, der kendes, er den 1723 afdøde Jens Sørensen, hvis Arbejder roses som noget særlig fortrinligt¹⁾. Da han udnævntes 1689, er der næppe Spørgsmaal om, at han jo i meget har benyttet Vandals Forarbejder.

Et Brev fra en norsk Adelsjofru (1680).

Meddelt af Prof., Dr. L. Daae.

Man vil i Danmarks Adels Aarvog IV. (1887) S. 60—72 finde en Stamtavle over den dansk-norske Familie *Bjelke*, af hvilken bl. A. fremgaar, at Slægtens norske Stamfader, den paa Reformationstiden her i Landet optrædende og med den bekjendte Lucia Nilsdatter (Gyldenløve) gifte Jens Tillufsen Bjelke havde foruden den Søn, fra hvem Ættens senere mest bekjendte Green stammede, ogsaa en Søn *Otte*, hvis Efterkommere træde mindre frem i Historien. Otte Bjelke, der saaledes var Cantsler Jens Bjelkes Faderbrodersøn, havde igjen Sønnen *Hans* († 1663) til Saxlund paa Hedemarken og Østby (Ousby) i Skjeberg ved Frederikshald, gift med Anne Rytter, med hvem han har erhvervet sidstnævnte Gaard.

Af dette Ægtepar kjender Adelsaarbogen 7 Børn, hvoraf det yngste er en Datter *Viveke*. I Krafts Beskrivelse over Norge, 2. Udg., S. 46 opføres Jomfru Viveke Bjelke som Eierinde af Ousby eller Østby Gaard 1688 og har altsaa arvet den efter

¹⁾ Ed. Erslev, Jylland, S. 178.